

विस्तृत संधि:

(i) संकेत:

(i) विस्तृत C: + Any hard class consonant → सं + hard class consonant
 (except छ्, झ्, ष्, फ्)

e.g. लाल : + तर → लाल सं + तर
 → लालतर

राम : + रं → राम + सं + रं शुल्प → राम + शं + रं
 → रामशं

(ii) विस्तृत C: + शं, षं, फं → सं + शं, षं, फं

This rule is optional.

e.g. पच : + शीतलम् → पच + सं + शीतलम्
शुल्प, पच + शं + शीतलम्
 → पचशंशीतलम्

भक्त : + स्वेवत्

or पच : शीतलम्
 भक्त + सं + स्वेवत्
 → भक्तश्वेवत्
or भक्त : स्वेवत्

② जिह्वामूलीयः/उपर्धमानीयः (optional)

(i) विसर्गः + फ्, फ़ → ल् + फ्, फ़

e.g. लालः + रसोत् → लाल् प् रसोत्
तरुणः + खननि → तरुण् प् खननि

'ल्' is called जिह्वामूलीय र् is pronounced
as 'L'

(ii) विसर्गः + प्, फ् → ल् + प्, फ्

e.g. कृष्णः + पिर्वति → कृष्ण् प् पिर्वति
वृक्षः + फलति → वृक्ष् प् फलति

'ल्' is called उपर्धमानीय र् is pronounced
as 'F'.

③ रूपः

(i) Any Vowel
Other than + विसर्गः + Any Vowel
अ/आ or Soft Consonant

—   "   + र्   +   "

e.g. मुनि : + इति → मुनि + र् + इति
→ मुनिरिति

भानुः + असा $\xrightarrow{\text{11}}$ भानु + र् + असा
 $\xrightarrow{\text{11}}$ भानुरसा

त् + आगतम् $\xrightarrow{\text{11}}$ त् + र् + आगतम्
 $\xrightarrow{\text{11}}$ त्रागतम्

धनुः + गच्छति $\xrightarrow{\text{11}}$ धनु + र् + गच्छति
 $\xrightarrow{\text{11}}$ धनुर्गच्छति

(ii) विसागं connected + Any vowel
 to indeclinable + soft consonant

$\rightarrow$ र् + Any vowel or
 soft consonant

पुनः + अत्र $\xrightarrow{\text{11}}$ पुन + र् + अत्र
 $\xrightarrow{\text{11}}$ पुनरत्र

प्रातः + गच्छति $\xrightarrow{\text{11}}$ प्रात + र् + गच्छति
 $\xrightarrow{\text{11}}$ प्रातर्गच्छति

④ कौपः:

(i) आ + विसागः + Any vowel
 $\xrightarrow{\text{or}}$ Soft Consonant $\rightarrow$

" + कौपः + "

e.g. लाल्तः + अ॒र → लाला अ॒र
लृद्धिः + या॑न्त → लृद्धा या॑न्त

(ii) ३॑ + वि॑स्गः + Any Vowel
other than ३॑ →

" + को॑पः + "

e.g. रामः + आ॒गृ॒ष्णि॑त → राम आ॒गृ॒ष्णि॑त
कृ॒ष्टु॑तः + उ॑ति॑ → कृ॒ष्ण उ॑ति॑

(iii) Special rule for ए॑वः & ॒षः;

॒षः/ ए॑वः + Any letter
other than ३॑ →

॒ष/ ए॑वः + को॑पः + Any letter
other than ३॑

c.g. ए॑वः + इ॒श्वरि॑त → ए॑व इ॒श्वरि॑त

॒षः + त॑रे → ॒ष त॑रे

(iv) Any vowel + वि॑स्गः + ॒र
other than ३॑ →

→ Vowel is
made long if short + को॑पः + ॒र

(v) An indecisiable

word ending in + T →
3T + (4-215).

कौपः of विस्ता॒र

Lengthening of vowel + L
if short

(5) 3412:

3T + C: + Any Vowel
or
Soft consonant →

$$\underline{35} + \underline{3} + 11$$

$$\frac{1}{\alpha} + 1$$

$$\text{उ} \quad \underline{\text{राम}} + \underline{\text{हुस्ति}} \longrightarrow \underline{\text{राम}} + \underline{\text{ति}} + \underline{\text{हुस्ति}}$$

शुद्धासांकृ: रामो हुस्तिन

वान् + अपि → वा॒न् + त् + अपि

गुणसंक्षिप्ति → वा॒न्\ अपि पूर्वक्यसंक्षिप्ति
वा॒न्\ अपि

Note: Even though there is an occasion of formation of गुणसंक्षिप्ति, this संक्षिप्ति should not be done if an indeclinable word ending in त्र or चक्रिया followed by any vowel or soft consonant.

e.g. पुनः + अत्र ≠ पुन् + त् + अत्र

→ पुन + त् + अत्र →
पुनृत्रा